

Сидорчук Н. Г. Науковий доробок М.М. Миклухо-маклая як підґрунтя становлення акмеологічної галузі знань // Проблеми освіти: збірник наукових праць. – Вип. 84. – Житомир-Київ, 2015. – С. 309-313.

Н. Г. Сидорчук,
*доктор педагогічних наук, професор, академік Української Академії Акмеології,
член-кореспондент Громадської академії акмеологічних наук (Росія),
академік Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

**НАУКОВИЙ ДОРОБОК М.М. МИКЛУХО-МАКЛАЯ
ЯК ПІДҐРУНТЯ СТАНОВЛЕННЯ АКМЕОЛОГІЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ**

У статті розкрито значення наукового доробку М.М. Миклухо-Маклая у галузі антропології та етнографії як підґрунтя становлення акмеологічної галузі знань. Такий підхід розширює предметне поле акмеологічних досліджень, наук природничого та гуманітарного циклів.

Ключові слова: акмеологічна галузь знань, людська раса, психологія, педагогіка, фізіологія, неврологія.

В статье раскрыто значение научного наследия М.М. Миклухо-Маклая в области антропологии и этнографии как основа становления акмеологической отрасли знаний. Такой подход расширяет предметное поле акмеологических исследований, наук естественного и гуманитарного циклов.

Ключевые слова: акмеологическая отрасль знаний, человеческая раса, психология, педагогика, физиология, неврология.

The significance of scientific heritage M.M. Miklouho-Maclay in anthropology and ethnography as a basis for the formation of acmeological branch of knowledge is outlined in the article. This approach extends the subject field acmeological research, the natural sciences and the humanities cycles.

Keywords: acmeological branch of knowledge, the human race, psychology, pedagogy, physiology, neurology.

На сучасному етапі розвитку суспільства акмеологія як система знань про досягнення вершинних проявів у життєдіяльності людини активно входить у широкий обіг. Передумови формування акмеології у XVII–XIX століттях ґрунтувалися на розвитку природничих наук про розвиток людини, серед яких вчення В.М. Татіщєго про емпіричний підхід у вивченні людини, природничо-наукові праці М.В. Ломоносова, краніологічні роботи К. Бера, наукові досягнення І.М. Сечєнова щодо осмислення рефлекторного принципу, вчення про вищу нервову діяльність людини І.П. Павлова, про домінуючий збудник нервової системи – О.О. Ухтомського та ін.

Серед наукових здобутків визначеного напрямку особливе місце займають роботи М.М. Миклухо-Маклая, його дослідження з антропології та етнографії корінного населення Південно-Східної Азії, Австралії та островів Тихого океану, теоретичні висновки про рівність людських рас, які доведено до наукової громади у 70-тих роках XIX ст. [1]. Розкриємо їх зміст, зсилаючись на загальні положення теорії рас.

Комплексні дослідження науковців ряду наукових галузей дозволяють зробити висновки про те, що люди сучасного типу з'явилися на Землі близько 40 тис. років тому. У зв'язку з особливостями природно-географічних умов життя на різних материках вони мають зовнішні відмінності, відрізняються один від одного рядом морфологічних ознак. Таких основних відмінностей виділяють три: колір шкіри, риси обличчя (форма носа, губ, щелеп, розріз очей), а також колір та форма волосся. Особливості зовнішності людей, що передаються за спадком від батьків до дітей, одержали назву расових ознак. Вони формувалися тривалий час відповідно до природних умов життя людей та змінюються вкрай повільно: протягом сотень поколінь. Наприклад, темний колір шкіри та курчаве волосся жителів теплих країн є результатом пристосування до захисту організму від сильного сонця; вузький розріз очей у жителів пустель – пристосування до сильного вітру та пилових бур [2].

У цілому людська раса (з *франц.* – *категорія, розряд*) – це група людей, яка склалася історично й має спільні расові ознаки та походження. За зовнішніми ознаками виокремлюють

три основні раси: європеїдну, монголоїдну, екваторіальну, а також багато малих (антропологічних типів) та перехідних рас.

Найчисельнішою людською расою є європеїдна або біла, яка складає понад 40% населення земної кулі. Для представників цієї раси характерна світла шкіра з значними варіаціями залежно від кліматичних умов проживання: від дуже світлої у народів Північної Європи до дуже смаглявої та коричневої у народів теплих країн. Очі різного кольору з горизонтальним розрізом, губи тонкі, помітно виступаючий ніс, прямий або дещо нахилений лоб, м'яке й пряме або слабо хвилясте волосся. У чоловіків добре ростуть борода та вуса. Представники європеїдної раси є корінними жителями не лише Європи, але й північної частини Африки та південно-західної й південної частин Азії (араби, турки, іранці, таджики, індійці та ін.). У зв'язку з європейською колонізацією, починаючи з кінця XV ст., європеїди розселилися по всіх материках. Українці також належать до європеїдної раси, як і всі слов'янські народи.

Другою за чисельністю є монголоїдна, або жовта раса. Її представники складають близько 40% населення світу. Для них притаманний жовтий колір шкіри різних відтінків. Очі темні, їх розріз косий, добре розвинена складка верхньої повіки (епікантус), яка прикриває внутрішній кут ока. Обличчя плоске, ніс виступає слабо, добре виділяються вилиці. Волосся чорне й пряме, на обличчі у чоловіків росте слабо. Монголоїди є корінними жителями Центральної, Північної, Східної та Південно-Східної Азії (наприклад монголи, казахи, якути, китайці, японці), а також Америки (індіанці).

Третьою за чисельністю великою людською расою є екваторіальна або чорна, яка становить близько 10% населення планети. Для її представників характерна чорна шкіра, темні великі очі, широкий та плоский ніс, товсті губи, нижня щелепа виступає вперед, волосся чорне. В межах екваторіальної раси розрізняють дві гілки, які іноді вважають окремими расами: негроїдну та австралоїдну. Негроїди мають чорне коротке сильно кучеряве волосся. У чоловіків борода й вуса ростуть слабо. Негроїди є корінними мешканцями Тропічної Африки. Нині вони також живуть в Америці, куди їх предки потрапили, як раби під час європейської колонізації.

Представники австралоїдної раси населяють північний схід материка Австралія, острови Тихого океану та східну частину о. Нова Гвінея. Для цієї раси характерний темний колір шкіри, волосся, очей. На обличчі волоссяний покрив розвинутий добре, ніс – широкий і плоский.

Тривалий час представники великих людських рас були ізольовані. Після відкриття нових материків й переселення людей, із зростанням населення Землі народи різних рас дедалі були включені у більш тісне спілкування між собою, стало відбуватися змішування рас. Так з'явилися мішані раси: мулати (нащадки негрів та європейців), метиси (нащадки індіанців та європейців), самбо (нащадки індіанців і негрів). Їх переважна більшість живе в Америці. Представників монголоїдної раси і особливо негроїдної вважали такими, які стоять на нижчому рівні розвитку і не здатні створити власну цивілізацію [3, с. 38-49].

Європейці не визнавали рівності рас. Здійснюючи географічні відкриття, вони були стурбовані пошуками дорогоцінного каміння і металів, лісу і хутра, прянощів і пахощів, – але тільки не ЛЮДИНИ. Лише після епохи великих географічних відкриттів, коли вигляд Землі в загальних рисах був більш-менш досліджений, учені все пильніше стали звертати увагу на різноманітність не тільки природи, а й типів культури.

Під впливом звісток про дикі племена філософи і вчені XVII-XVIII ст. розділилися на два протилежні табори. Одні стверджували, що дикуни мають звірячі нахили і дикі звичаї. Інші вважали, що вільний син природи благородний і добрий, маючи рівно стільки розуму та вміння, скільки необхідно для спокійного життя. З цього питання навіть погляди просвітителів-гуманістів часом розходилися ґрунтовно. Так, К.А. Гельвецій писав про "нелюдимого дикуна", мова якого "обмежується п'ятьма або шістьма звуками або криками". Якщо така істота "звільняється від страху перед законами або покараннями, то його несправедливість не знає ніяких меж"[4].

А на думку Жан-Жака Руссо, люди жили вільними і щасливими, добрими і здоровими до тих пір, поки задовольнялися небагатьом, найнеобхіднішим. Потреба в надлишку благ породила рабство, жорстокість, жадібність, заздрість, лицемірство, а науково-технічний прогрес лише збільшив нерівність між багатими і бідними [5]. Подібні умоглядні уявлення ґрунтувалися почасти на відомостях, що доставлялися мандрівниками. Одні писали про лютих

дикунів-людоджерів (наводячи відповідні факти), інші – про наївних і добродушних тубільців. Оформилися антропологія як галузь знань про різновиди людей, раси, та етнографія (народознавство), присвячена культурі, побуті та звичаям народів. Проте все, що пов'язано з пізнанням людини людиною, набувало суб'єктивного характеру і залежало у цілому від політичних, соціальних та економічних факторів.

Разом з тим, швидкий розвиток індустріальних капіталістичних держав супроводжувався не тільки активною експлуатацією трудящих, але й пограбуванням залежних країн, з яких вивозили серед інших товарів людей, перетворених або в рабів, або на безправних найманців. Великобританія до середини XIX ст. перетворилася на найбільшу колоніальну державу. У США південні штати були рабовласницькими (тут працювало близько чотирьох мільйонів рабів-негрів).

Для виправдання європейської колонізації Африки, Америки та Австралії в середині XIX ст. почали висуватися хибні ідеї про існування "вищих" та "нижчих" рас. Йшлося про те, що останні начебто не здатні до самостійного розвитку та розумової праці. Так виник расизм – система поглядів про фізичну та психічну нерівноцінність людських рас, про визначальний вплив расових відмінностей на історію й культуру народів [6].

Одним з перших, хто спростував цю помилкову й расистську за своєю сутністю теорію, був всесвітньо відомий учений М.М. Миклухо-Маклай (1846-1888), який виховувався в інтелігентній російській сім'ї у часи розквіту російської культури, насамперед літератури, пронизаної ідеями свободи, гуманізму, добра і пошуків правди. Вивчивши біологію та медицину в Німеччині, здійснивши кілька наукових експедицій (у ролі асистента відомого біолога і еколога Е. Геккеля), він повернувся до Росії, а пізніше вирішив відправитися на Нову Гвінею. К.М. Бер рекомендував йому спостерігати людей "без упередженої думки щодо кількості та поширення людських племен і рас".

Здійснивши п'ять подорожей на острів Нова Гвінея науковець уперше провів дослідження його корінних жителів – папуасів, що фактично перебували на первісному рівні розвитку, оскільки до середини XIX ст. Нова Гвінея залишалася осторонь від економічних інтересів європейських індустріальних держав. Можливо, вплинуло й те, що на острові не було знайдено родовищ дорогоцінних металів. Не виключено також, що причиною того – чутки про тамтешніх дикунів-людоджерів. До того ж тропічна рослинність перешкоджала освоєнню цих територій.

Перші спроби ґрунтового вивчення Нової Гвінеї почалися в 1871-1872 роках: італійські вчені Луїджі Альбертіс і Одоардо Беккари досліджували північно-західну частину острова. Миклухо-Маклаю доводилося поспішати, щоб застати хоча б деякі племена папуасів в їх природному стані. Тому він обрав практично невивчений південно-східний берег Нової Гвінеї, висадився там у вересні 1871 року й більше року жив серед "дикунів". Науковцю вдалося завоювати довіру папуасів, які визнали його надлюдиною, що вміє запалювати воду, літати повітрям. Такі стосунки забезпечили можливість докладно вивчити життя і побут острівного населення .

Видатний мандрівник довів, що папуаси за будовою тіла та за розумовими можливостями не поступаються європейцям. Їх відставання у суспільному розвитку, наголошував науковець, пов'язане з віддаленням від цивілізованого світу. У його висновках зазначено, що всі люди, незалежно від місця проживання, кольору шкіри, волосся та інших зовнішніх ознак, за своїми біологічними особливостями однакові. Тобто незалежно від расових ознак всі люди належать до одного біологічного виду: людина розумна. У всіх людей спільна внутрішня будова тіла та однакові можливості для досягнення високого рівня цивілізації. Расові ознаки мають лише зовнішнє вираження.

Підводячи підсумки своїх мандрів у Нову Гвінею, науковець упевнено довів, що більшість фізичних особливостей окремих народів, що вважалися расовими, не є початковими, їх виникнення визначено впливом зовнішніх факторів, умовами оточуючого середовища.

Спроби вченого захистити своїх друзів-туземців від поневолення їх острова європейськими колонізаторами не отримали підтримки. Проте наукове значення його досліджень важко переоцінити. М.М. Миклухо-Маклая сучасники називали найбільш сміливим з тихоокеанських дослідників. На його честь близько 300 км північного узбережжя острова Нова Гвінея має назву Берег Маклая [1].

Виявилося, що представники абсолютно різних культур можуть жити разом в дружбі і

злагоді на основі універсального морального принципу: не роби іншому того, чого не бажаєш, щоб робили тобі. Миклухо-Маклай поставив унікальний експеримент – з чималим ризиком для життя, довівши на досвіді не тільки єдність людських рас, а й глибоке спорідненість людей, що відносяться до різних культур. Це стало чудовим географічним відкриттям. Адже пізнання земної природи для нас має сенс не стільки абстрактно-теоретичний, скільки реально-практичний, тобто у зв'язку з пізнанням нашої людської природи і нашого місця і значення в навколишньому середовищі. Для того щоб гідно і довго існувати на планеті, нам необхідно насамперед навчитися жити в злагоді між собою, а всім разом – з навколишнім природним середовищем.

Завдяки титанічній роботі наукової громади наприкінці XIX ст. у Російській імперії було створено умови для формування психології, у руслі розвитку природничих галузей й психіатрії, а далі й акмеології.

Акмеологія як новий науковий напрям, у свою чергу, розширює свої предметне поле досліджень, стає цікавою для інших наук, як природничого, так і гуманітарного напрямів. У її полі зору поняття досконалості, що передбачає рух від певної межі розвитку до досягнення найвищих результатів (вершини) – АКМЕ як втілення найкращих ідеальних властивостей. У такому сенсі сучасна молодь орієнтується на досягнення успіху, на успішну людину – таку, що здатна реалізувати власний внутрішній потенціал [7, с. 7-20].

25 лютого 2015 року викладачі кафедри педагогіки, члени науково-дослідної лабораторії акмеології освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка взяли активну участь у науково-практичній конференції "Родина Миклухо-Маклаїв у історичному, культурно-освітньому та духовному просторі Малинщини", яку проводили на базі Малинського лісотехнічного коледжу. У рамках конференції відбулася історична подія Житомирщини: відкриття "Музею-мандрівки М.М. Миклухо-Маклая", історико-меморіального, краєзнавчого музейного комплексу імені родини Миклухо-Маклаїв, що розмістився у цокольному приміщенні будинку родини відомого мандрівника, антрополога, етнографа, географа (автор архітектурно-художньої експозиції – заслужений діяч мистецтв України Борис Дєдов та художник дизайнер Андрій Дєдов).

Багаторічна співпраця малинчан з Житомирським державним університетом імені Івана Франка переконує, що на Малинщині достойно та високому науковому рівні досліджують і презентують внесок цієї визначної родини у розвиток науки та практики, а для наукової акмеологічної громади цей музейний осередок має стати освітньо-культурним центром вивчення наукового доробку відомого науковця у його зв'язку з психологією, педагогікою, фізіологією, неврологією у контексті проблеми вдосконалення та самовдосконалення, розвитку і саморозвитку особистості як результату реалізації змісту акмеології як науки інтегративної.

Література:

1. Миклухо-Маклай Микола Миколайович [Електронний ресурс] / С. uk.wikipedia.org. – Режим доступу: – 18.03.2015 р. – Загол. з екрану.
2. Людські раси, рівність рас [Електронний ресурс] / С. [School.xvatit.com](http://school.xvatit.com). – Режим доступу: <http://school.xvatit.com/index.php?title=> – 18.03.2015 р. – Загол. з екрану.
3. Иорданский Н.Н. Эволюция жизни: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н.Н. Иорданский. – М.: Академия, 2001. – 432 с.
4. Гельвецій К.А. Про людину, її розумові здібності та її виховання / Гельвецій К.А. – К.: Основи, 1994. – 416 с.
5. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре, или Принципы политического Права / Руссо Ж.-Ж. – М.: "КАНОН-пресс", "Кучково поле", 1998. – 416 с. Перевод с франц. А.Д. Хаютина и В.С. Алексеева-Попова.
6. Подвиг Миклухо-Маклая [Електронний ресурс] / С. [Moyaosvita](http://moyaosvita.com). – Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/geografija/podvig-mikluho-maklaya/> – 18.03.2015 р. – Загол. з екрану.
7. Кузьмина Н.В. Акмеологическая концепция повышения продуктивности образования / Кузьмина Н.В. // Акмеология 2007. Методологические и методические проблемы / под ред. Н.В. Кузьминой, Л.И. Дубровиной. – СПб.: Изд-во ЦСИ, 2007. – 210 с.